

Waldemar Kozaczyński

Edukacja ekologiczna młodzieży szkół ponadpodstawowych w rejonie małopolskim

Wstęp

Przyjęcie przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej Polityki Ekologicznej Państwa (1992) zaowocowało podjętą 10 maja 1991 roku uchwałą stwierdzającą m.in. konieczność: „uzupełnienia wykazu dyscyplin naukowych o pojęcie ekologia i ochrona środowiska” oraz konieczność „rozwoju systemu wychowania i edukacji ekologicznej w szkołach podstawowych, średnich i wyższych”. Również w Ustawie o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. powiedziano, że: „system oświaty zapewnia w szczególności ... 11/ upowszechnianie wiedzy ekologicznej wśród dzieci i młodzieży oraz kształtowanie właściwych postaw wobec problemów ochrony środowiska”. W 1992 roku Polska jako jedno z wielu państw stała się sygnatariuszem deklaracji z Rio de Janeiro, tzw. Karty Ziemi. Zobowiązywała ona rząd do poprawienia stanu edukacji ekologicznej poprzez działania ustawowe i finansowe¹.

Pierwsze działania rządowe były bardzo pozytywne. Powołano Krajowe Centrum Edukacji Ekologicznej oraz Centra Regionalne odpowiedzialne za pozaszkolną edukację ekologiczną. Samodzielny Zespół do spraw Edukacji Ekologicznej oraz Ministerstwo Edukacji Narodowej opracowały dokument „Polityka Edukacji Ekologicznej”, określający cele i kierunki prowadzenia edukacji i zawierający szczegółowy plan pracy.

Po Uchwale Senatu RP z 27 kwietnia 1995 r. i porozumieniu o współpracy w zakresie edukacji ekologicznej pomiędzy MEN a MOŚZNiL rozpoczęto pracę nad „Narodową Strategią Edukacji Ekologicznej” (Przez Edukację do Zrównoważonego Rozwoju 1999), opartą na „Światowej Strategii Edukacji Środowiskowej”².

¹ S. Kozłowski, *Rio początek ery ekologicznej*, Szczyt Ziemi, Łódź 1993, s. 37–46.

² *Międzynarodowa Strategia Edukacji Środowiskowej*, UNESCO – UNEP, Nairobi – Paryż 1988, Warszawa 1990; W. Stawiński, *Zadania edukacji środowiskowej wytyczone w toku XIX Generalnego Zgromadzenia IUCN w Buenos Aires (styczeń 1994) i konieczności ich uwzględnienia w krajowej strategii*

W obecnie obowiązującym modelu kształcenia ogólnego na wszystkich poziomach edukacja środowiskowa traktowana jest marginalnie, a jej treści znajdują się we wszystkich przedmiotach szkolnych, co nie sprzyja kształtowaniu odpowiedniego poziomu świadomości³.

Wprowadzona przez MEN reforma systemu edukacji (1999) korzystnie zmienia podejście do edukacji ekologicznej, traktując ją jako jedną z dziedzin kształcenia, która ma pomóc uczniom w uzyskaniu przekonania, że środowisko przyrodnicze oraz wytwory człowieka są od siebie zależne, zaś człowiek swoim działaniem wpływa na środowisko i jest odpowiedzialny za obecny i przyszły stan środowiska oraz jakość życia następnych pokoleń.

Stan świadomości ekologicznej

Badania uwzględniające różne grupy wiekowe i zawodowe wykazują, że świadomość ekologiczna naszego społeczeństwa jest na ogół niska, wiedza uczniów szkół ponadpodstawowych wynikająca z realizacji programów na temat ochrony środowiska, wynosi średnio 50%, najniższe wyniki wykazują uczniowie szkół zawodowych⁴. Efekty kształcenia uczniów szkół ponadpodstawowych w zakresie zagrożeń środowiska są również niedostateczne, a u jednej czwartej uczniów wyniki są niższe niż w szkołach podstawowych⁵.

Według badań tych samych autorów, wiedza uczniów zasadniczych szkół zawodowych pozostaje na poziomie szkół podstawowych, a znaczna część uczniów wykazuje „wtórny analfabetyzm ekologiczny”. W wielu badaniach stwierdza się deklaracyjny charakter postaw młodzieży wobec środowiska. Wyniki licznych badań prowadzą do wniosku, iż treści nauczania szkolnego nie uwzględniają najistotniejszych problemów środowiskowych⁶.

Mądra edukacja ekologiczna pojmowana nie tylko jako wiedza, ale i kształtowanie właściwych postaw etycznych oraz odpowiedniej hierarchii wartości, gdzie „wolę być” górowałoby nad „wolę mieć”, powinna leżeć u podstaw strategii edu-

edukacji środowiskowej w Polsce, [w:] *Materiały III Ogólnopolskiej Konferencji „Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu”*, Lublin 1994, s. 85–93.

³ W. Kozaczyński, *Świadomość młodzieży a problem nadzwyczajnych zagrożeń środowiska*, [w:] *Edukacja obronna w systemie bezpieczeństwa Polski, Materiały III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej*, Bydgoszcz 1997, s. 177; D. Cichy, *Edukacja środowiskowa – stan obecny i perspektywy*, „Zarządzanie i Edukacja”, 1997, nr 2–3, s. 57.

⁴ D. Cichy, H. Filipowicz, *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, Warszawa 1993, s. 80.

⁵ J. Gaca, J. Ochenduszko, *Badania świadomości ekologicznej młodzieży szkolnej*, „Zeszyty Naukowe Ochrona Środowiska”, 1992, z. 4.

⁶ D. Cichy, H. Filipowicz, *Edukacja ekologiczna...*, IBE, Warszawa 1993, s. 101; A. Pawłowski, *Perception of environmental problems by young people of Poland*, *Environmental Education Research*, vol. 2, n. 3, 1996.

cji ekologicznej w aktualnych polskich warunkach⁷. Nadmiar informacji powoduje, że uczeń nie utożsamia się z tą wiedzą, czyli nie ma pozytywnego nastawienia do otaczającego go środowiska. Chodzi raczej o uformowanie „postawy wewnętrznej”. Są szkoły o profilu ekologicznym, są klasy autorskie, jest cały zestaw scenariuszy zajęć. W realizacji programu powinny obowiązywać zasady nauczania – uczenia się zalecane przez dydaktykę ogólną, ze szczególnym uwzględnieniem zasady pogłębłości, opartej na doświadczeniu, obserwacji przyrody oraz środki i materiały dydaktyczne⁸.

Istotne jest, aby cele edukacji ekologicznej zostały przełożone na język konkretnych mających zastosowanie w codziennych działaniach ucznia. Chodzi o to, aby uczniowie w odpowiednich warunkach mogli realizować cele w ramach poszczególnych przedmiotów, zajęć pozalekcyjnych czy pozaszkolnych⁹.

Cele i przedmiot badań

W latach 1998–2000 wykonałem badania (I etap) na temat „Edukacja ekologiczna młodzieży szkół ponadpodstawowych w województwach Polski południowo-wschodniej” oraz w ramach badań statutowych Zakładu Wychowania Obronnego WSP w Krakowie na temat: „Ocena zachowań zdrowotnych oraz działalności ekologicznej młodzieży szkół ponadpodstawowych”. Głównym celem badań było:

- zdiagnozowanie stanu edukacji środowiskowej uczniów pochodzących z różnych środowisk społecznych, uczących się w różnych typach szkół ponadpodstawowych, w zróżnicowanych ekologicznie regionach Polski południowo-wschodniej,
- dokonanie analizy i charakterystyki czynników wpływających na realizację celów edukacji środowiskowej młodzieży szkół ponadpodstawowych.

Badania przeprowadzono w zakresie:

I etap – edukacji ekologicznej w szkołach ponadpodstawowych i działalności proekologicznej młodzieży,

II etap – edukacji ekologicznej nieformalnej.

Przedmiotem I etapu badań były zasady i metody funkcjonowania szkół ponadpodstawowych w zakresie edukacji ekologicznej oraz działalność instytucji i kół zainteresowań szkolnych i współpracujących ze szkołą, realizujących zadania ochrony środowiska przyrodniczego, wpływające na kształtowanie postaw proekologicznych.

⁷ A. Kalinowska, *Ekologia – wybór przyszłości*, Warszawa 1997, s. 274–276.

⁸ K. Łopata, *Propozycje programu nauczania i kształtowania środowiska dla szkół średnich*, [w:] *Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu. Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji*, Lublin 1993, s. 169.

⁹ J. Ochendusko, *Potrzeba zmian w edukacji ekologicznej*, [w:] *Którędy po Ziemi? Jak kształcić zgodnie z ideą rozwoju zrównoważonego*, Warszawa 1993.

Problemy badawcze

Z przedstawionych celów wynikają następujące problemy badawcze:

1. Jak funkcjonują szkoły ponadpodstawowe w obszarze działalności dydaktycznej w zakresie edukacji ekologicznej w opiniach młodzieży?

2. Jak wygląda działalność wychowawcza w zakresie edukacji ekologicznej szkół ponadpodstawowych?

Z tak sformułowanych problemów badawczych wyprowadzono szereg problemów szczegółowych, a mianowicie:

- Czy znane są młodzieży programy autorskie związane z ekologią?
- Jakie są formy zajęć stosowane w przedmiotach związanych z ochroną środowiska?
- Czy i w jakim stopniu wykorzystywane są pomoce dydaktyczne w realizacji zajęć z ochrony środowiska?
- W jaki sposób młodzież przygotowuje się do lekcji związanych z ekologią?
- Czy i jakie konkursy, akcje i spotkania z osobami zajmującymi się ochroną środowiska organizuje szkoła?
- Jakie organizacje działające w szkole zajmują się ochroną środowiska?
- Czy szkoła współdziała z instytucjami i organizacjami zajmującymi się ochroną środowiska?

Organizacja badań

Metody i techniki badawcze

W badaniach zastosowano następujące metody:

1. metodę krytycznej analizy literatury przedmiotu związanej z problemami edukacji ekologicznej i świadomości ekologicznej młodzieży;

2. metodę sondażu diagnostycznego za pomocą:
- ankietowania młodzieży szkół ponadpodstawowych – narzędziem był kwestionariusz ankiety,
 - obserwacji infrastruktury materialnej i dydaktycznej w szkołach, które prowadziły edukację ekologiczną.
 - rozmów i wywiadów z uczniami i nauczycielami, uzupełniających i weryfikujących wyniki uzyskane za pomocą wyżej wymienionych technik.

Kwestionariusz ankiety wykorzystany w badaniu audytoryjnym zawierał 18 pytań wyboru z możliwością uzupełnienia wypowiedzi. W pytaniach 1–9 młodzież oceniała działalność dydaktyczną szkoły w zakresie edukacji z ochroną środowiska i ekologią, formy zajęć, programy autorskie, bazę i pomoce dydaktyczne. Pytania 10–18 dotyczyły działalności wychowawczej szkoły i proekologicznej młodzieży (konkursy, akcje na rzecz ochrony środowiska, spotkania, działalność organizacji młodzieżowych, współpraca z instytucjami związanymi z ekologią).

Teren badań i dobór próby

Badaniem objęto wybraną losowo populację młodzieży szkół ponadpodstawowych z terenu Polski południowo-wschodniej, ze zróżnicowanych ekologicznie województw: najbardziej zagrożonego ekologicznie katowickiego, mniej zagrożonego krakowskiego, czystego ekologicznie nowosądeckiego i najmniej zagrożonego tarnowskiego. Dobrano losowo uczniów klas drugich i czwartych i uczennice czterech typów szkół ponadpodstawowych: liceów ogólnokształcących, szkół licealnych i techników o profilu ekologicznym, techników i zasadniczych szkół zawodowych, proporcjonalnie do liczebności tych grup młodzieży według danych GUS, zawartych w „Roczniku statystycznym szkolnictwa”. Próba liczyła 1000 osób, w tym 600 z dawnego województwa katowickiego, 200 z krakowskiego i po 100 osób z nowosądeckiego i tarnowskiego. W niniejszym opracowaniu przedstawiono wyniki badań z dawnego województwa krakowskiego. Mając na uwadze jakość danych statystycznych i uzyskanie wiarygodnych wyników z przeprowadzonych badań określono liczebność próby. Błąd standardowy dla $P = 50\%$ wynosi 1,5%, a poziom ufności dla $P = 50\%$ i dla $\alpha = 0,95$ zawiera się w przedziale $\pm 3\%$.

Badaniami objęto także nauczycieli z tych szkół oraz nauczycieli metodyków z Wojewódzkich Ośrodków Metodycznych, zajmujących się edukacją ekologiczną.

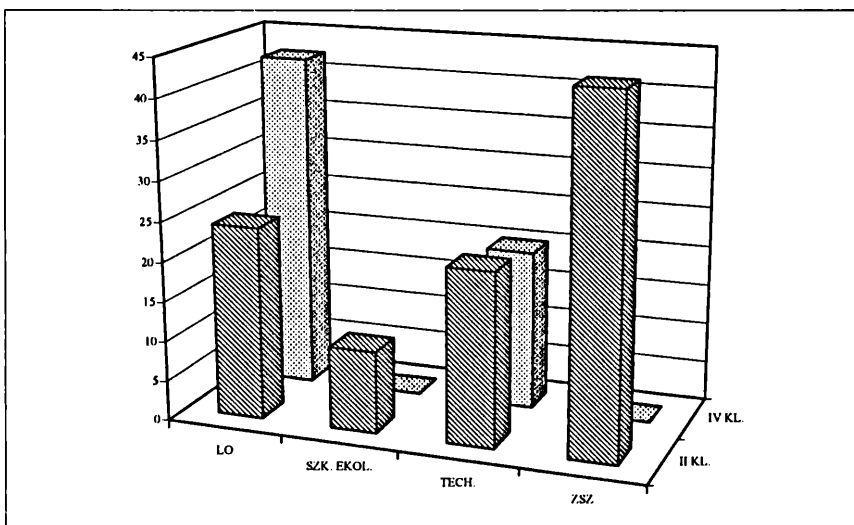
W 1997 roku określono podstawy metodologiczne badań, w grudniu przeprowadzono badania wstępne, po których zweryfikowano część pytań z ankiety. Badania właściwe wykonano w maju i czerwcu 1998 roku.

Wyniki badań

Prezentowane wyniki badań są obliczone za pomocą systemu SPSS (Statistical Package for the Social Sciences), który jest zintegrowanym systemem programów komputerowych przeznaczonych do analizy danych w naukach społecznych. Otrzymano tablice rozkładu odpowiedzi oraz wartość statystyki X (Chi-kwadrat) i wartości współczynnika korelacji V – Cramera.

Próba liczyła 211 osób, w tym 28% uczniów z V i VII LO w Krakowie, 16,1% uczniów XIV LO klas o profilu ekologicznym w Krakowie, 21,3% uczniów Technikum Spożywczego w Krakowie i 34,6% uczniów z Zasadniczych Szkół Zawodowych (odzieżowych i budowlanych).

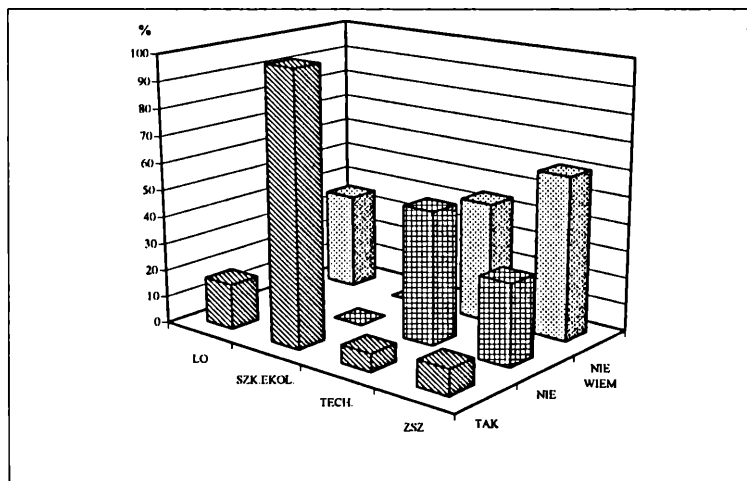
Badaniami objęto 102 uczennice i 109 uczniów, w proporcjach zależnych od typu szkoły z klas II i IV (wykres 1), w wieku 16–19 lat.

Wykres 1. Struktura badanej populacji

Działalność dydaktyczna szkoły w zakresie edukacji ekologicznej

Pytanie 1 dotyczyło programów autorskich związanych z biologią, ekologią itp. – 25,6% ankietowanych spotkało się z programami autorskimi, 34,1% nie spotkało się, a 40,3% nie wiedziało, co to jest program autorski. Zdecydowanie zna te programy 100% uczniów ze szkół o profilu ekologicznym, ale tylko 16,9% z LO, 9,6% z ZSZ i tylko 6,7% z techników (wykres 2). Znamienne jest, że aż 60,3% młodzieży ZSZ, 44,4% z techników i 35,6% z LO nie wie w ogóle, co to są programy stworzone na użytek ucznia.

Wykres 2. Znajomość programów autorskich związanych z ekologią

Na pytanie: „W jakim przedmiocie występują programy autorskie?”, najczęściej padały odpowiedzi: biologia, geografia, chemia i fizyka, czasami ochrona środowiska (tylko w programie ZSZ) lub pojedyncze wypowiedzi: ekologia (2), wychowanie fizyczne (1), język polski (1), kółko ekologiczne (1). Ciekawe, że brak jest programów autorskich w szkołach o profilu ekologicznym, w przedmiotach ekologia i ochrona środowiska.

Reasumując można stwierdzić, że tylko młodzież w szkołach o profilu ekologicznym i LO umie odróżnić program autorski od innych zajęć, niestety nie zawsze potrafi wskazać właściwy przedmiot. Nawet jeżeli jest to przedmiot ściśle związany z ochroną środowiska, młodzież nie umie go zidentyfikować. W ZSZ, gdzie występuje przedmiot „Ochrona środowiska”, młodzież nie zna terminu program autorski.

Pytanie 2 dotyczyło formy zajęć stosowanych w przedmiotach związanych z ochroną środowiska: geografią, biologią, przysposobieniem obronnym-obroną cywilną, chemią, fizyką, ochroną środowiska i innych. Ocenie poddano takie formy zajęć, jak ćwiczenia, pogadanka, wycieczka i dyskusja, według częstotliwości ich stosowania na lekcjach (ocena: często, czasami, trudno ocenić i nigdy).

Zdecydowanie najczęstszą formą zajęć były ćwiczenia i pogadanka. Ćwiczenia występowały według ankietowanych często oraz czasami w przedmiotach: przysposobienie obronne (67,3%), fizyka (59,2%), biologia (47,4%), ochrona środowiska (45,5%), chemia (36,5%) i geografia (tylko 27,2%). Natomiast pogadanka stosowana była najczęściej w odniesieniu do takich przedmiotów, jak biologia (46,4%), ochrona środowiska (45,5%), przysposobienie obronne (43,6%), geografia (39,4%) oraz chemia (28,9%) i fizyka (22,3%). Rzadko stosowaną formą zajęć była dyskusja czy wycieczka. Dyskusję stosowano często i czasami w przedmiotach: przysposobienie obronne (47,4%), biologia (38,9%), geografia (32,7%), ochrona środowiska (28,4%) oraz chemia (19,9%) i fizyka (16,6%). Wycieczki przeważały w przedmiotach: biologia (35,1%) i ochrona środowiska (23,7%), a w pozostałych były w granicach 13,3% (chemia) i 19,4% (geografia).

Na pytanie „Czy stosowane są inne formy zajęć?” tylko około 19% młodzieży LO odpowiedziało, że czasami w takich przedmiotach, jak geografia, biologia i przysposobienie obronne i około 25% młodzieży z ZSZ podało, że organizowało wystawę ekologiczną w ramach przysposobienia obronnego.

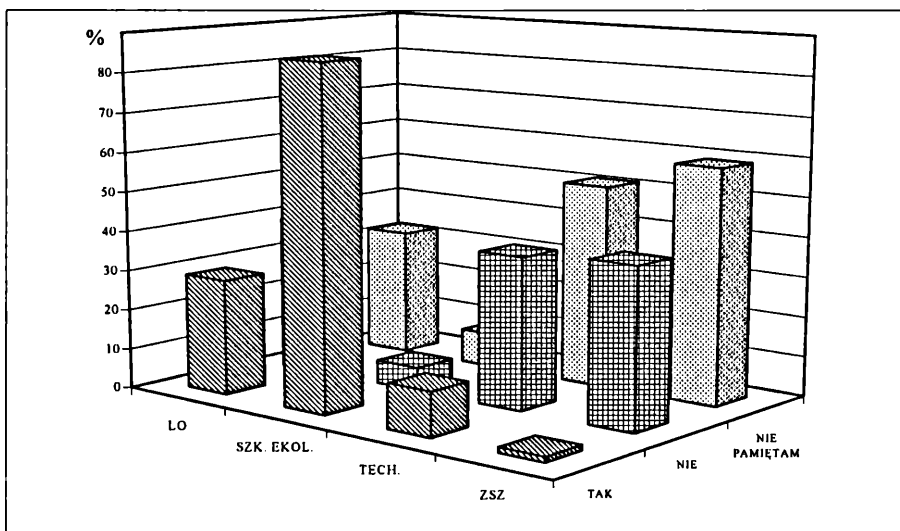
Analizując formy zajęć w różnych przedmiotach należy stwierdzić, że częstotliwość ich stosowania zależy od typu szkoły. Ćwiczenia przeważają tradycyjnie w przedmiotach chemia i fizyka w LO, szkole o profilu ekologicznym i ZSZ (50–70% zajęć), natomiast w technikum jest to tylko 33,3%, nigdy nie miało ćwiczeń z chemii i fizyki około 40% młodzieży z LO. Jest to bardzo niepokojące zjawisko. Ochrona środowiska występuje jako przedmiot tylko w szkołach o profilu ekologicznym (79,4% zajęć realizowanych jest w formie ćwiczeń, z czego często 50%) i w ZSZ (aż 91,8% realizowanych jako ćwiczenia, z czego często 11%). Ćwiczenia z przedmiotu przysposobienie obronne przeważają w ZSZ (94,5%), ale aż 55,9% zajęć z tego przedmiotu w szkole o profilu ekologicznym nie realizowano jako cwi-

czenia. Natomiast około 80% lekcji z biologii w LO i szkołach o profilu ekologicznym jest realizowane w formie ćwiczeń. Dziwi fakt, że geografia tylko w szkole o profilu ekologicznym w 64,7% zajęć często i czasami jest uczona poprzez ćwiczenia, a niepokoi, że aż 51,7% uczniów w badanych LO oceniło, że nie miało nigdy ćwiczeń z geografii.

Pogadanka jako forma zajęć występuje często i czasami w szkole o profilu ekologicznym w biologii (91,2%), geografii (82,3%), ochronie środowiska (79,4%), w ZSZ niestety tylko w ochronie środowiska (91,8%), w LO głównie w biologii (57,6%), a w technikum w przysposobieniu obronnym (75,6%), geografii (75,6%) i biologii (73,3%). Nigdy nauczyciele nie stosowali pogadanki w LO w chemii (64,4%), fizyce (62,7%) oraz przysposobieniu obronnym (44,1%), w ZSZ w fizyce (67,1%). Wynika to prawdopodobnie ze zbyt sztywnego i formalnego podejścia nauczycieli do tych przedmiotów. Wycieczki, pomimo atrakcyjności, organizowane są głównie w szkołach o profilu ekologicznym w przedmiotach geografia (79,4%), biologia (73,5%) i ochrona środowiska (73,6%) – z przewagą odpowiedzi, że raczej często. Z wypowiedzi na temat dyskusji wynika, że ta forma zajęć stosowana jest często i czasami w szkołach o profilu ekologicznym w przedmiotach: biologia (91,2%), ochrona środowiska (76,5%) i geografia (67,6%) oraz w technikach w przedmiotach: geografia (60,0%), biologia (55,6%) i PO-OC (3,4%).

Podsumowując odpowiedzi na to pytanie, można wyciągnąć wniosek, że formy aktywizujące ucznia nie są zbyt często stosowane. Przeważają ćwiczenia i pogadanki, natomiast wycieczki i dyskusje na lekcjach są rzadkie. Tylko w szkołach o profilu ekologicznym w przedmiotach ochrona środowiska i biologia, a także w LO w biologii i w technikach w PO-OC, są stosowane formy aktywizujące uczących się.

Na pytanie 3, czy w szkołach realizowane były tematy o ochronie środowiska, które nie występują w podręcznikach szkolnych i w jakich przedmiotach, tak odpowiedziało 24,6% ankietowanych, nie 33,6%, a nie pamiętało 41,7%. W opinii 85,3% uczniów w szkołach ekologicznych są realizowane tematy nie podane w podręcznikach, ale tylko 28,8% w LO, 11,1% w technikach i zaledwie 1,4% w ZSZ. Nie pamięta, czy takie tematy są realizowane, aż 51,1% uczniów w technikach i 58,9% w ZSZ (wykres 3).

Wykres 3. Realizacja tematów o ochronie środowiska, nie występujących w podręcznikach

Na pytanie, w jakim przedmiocie realizowane są dodatkowe tematy, wymieniono: biologię (10 osób w szkole o profilu ekologicznym i 10 osób w LO), z tematami: wycieczka do muzeum, badanie czystości wody lub obchody Dnia Ziemi, ochronę środowiska oraz geografii (głównie referaty) i chemię.

Reasumując można stwierdzić, że właściwie tylko w szkole o profilu ekologicznym uczniowie zdobywają wiedzę z ochrony środowiska z innych źródeł niż podręczniki, a pamięć o tych tematach jest bardzo słaba.

Na podstawie odpowiedzi na pytanie 4 chciałem się dowiedzieć, czy realizowane na lekcjach tematy z ochrony środowiska miały aspekt praktycznych zastosowań w życiu codziennym. Tak odpowiedziało 53,6% ankietowanych, nie tylko 5%, trudno ocenić 35,1%, a nie wiedziało 6,2% ankietowanych. Zdecydowanie tak oceniło 79,5% uczniów ZSZ i 79,4% uczniów szkół o profilu ekologicznym, 40,7% uczniów LO i tylko 8,9% uczniów techników. Problemy z oceną przydatności praktycznej wiedzy na temat ochrony środowiska miało 64,4% uczniów techników i 47,5% uczniów LO, a 20% uczniów techników nie wiedziało, czy zajęcia są przydatne w życiu.

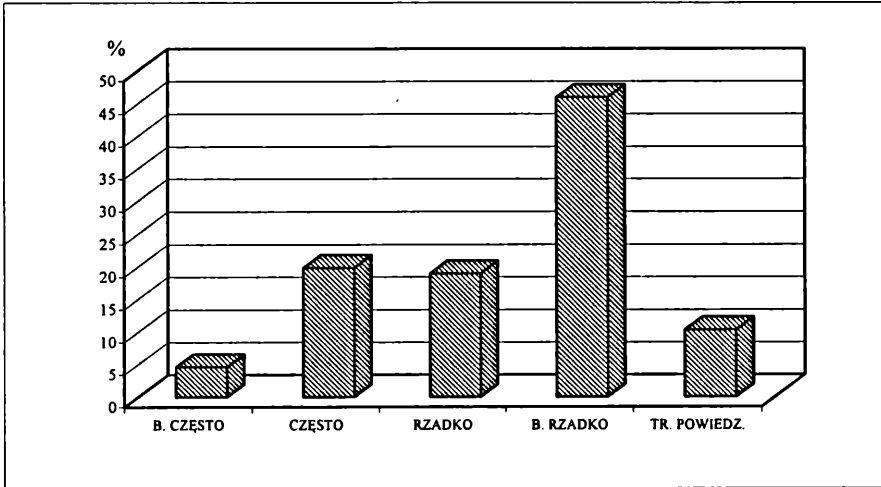
Jedynie badani ze szkół zawodowych i szkół o profilu ekologicznym twierdzili, że tematyka zajęć z ochrony środowiska może być wykorzystana praktycznie w życiu. Pozostali mieli problemy z taką oceną.

Pytanie 5 dotyczyło udziału w wycieczkach szkolnych związanych z ochroną środowiska – 25,6% ankietowanych brało udział w takich wycieczkach, 29,9% brało udział w wycieczkach częściowo związanych z ochroną środowiska, aż 28,4% nie brało udziału, a 16,1% ankietowanych nie pamiętało o takich wycieczkach. Najwię-

cej wycieczek, bo aż 91,6%, zorganizowano w szkołach o profilu ekologicznym (w tym 79,4% związanych z ekologią), 74,5% w LO, 51,1% w technikach i tylko 26,1% w ZSZ. Zastraszające jest, że około 38% uczniów z techników i ZSZ nie uczestniczyło w żadnych wycieczkach ekologicznych.

Porównując odpowiedzi uczniów na pytanie 2, należy stwierdzić, że wycieczki, choć są formą rzadko stosowaną, utrwalają się bardzo w pamięci uczniów (ponad połowa pamięta o nich). Szkoda, iż są organizowane głównie w szkołach profilowanych.

Pytanie 6 dotyczyło częstotliwości wykorzystywania literatury i czasopism podczas przygotowywania się do zajęć związanych z ekologią. Bardzo często korzystało z literatury tylko 4,7% badanych, często 19,9%, rzadko 19%, bardzo rzadko aż 46%, nie potrafiło ocenić częstotliwości 10,4% (wykres 4). Bardzo często korzystali z literatury uczniowie szkół o profilu ekologicznym (85,4%) i z techników (28,9%), pozostali niestety rzadko lub bardzo rzadko: 86,3% uczniów z ZSZ, 71,2% uczniów z LO i 62,3% uczniów z techników.

Wykres 4. Korzystanie z literatury podczas przygotowywania się do zajęć

Z przykrością stwierdzam, że około 2/3 młodzieży rzadko korzysta z literatury i czasopism ekologicznych. Wynika to niestety z mody na TV i Internet jako jedyne źródła informacji, chociaż na szczęście nie dotyczy to uczniów, którzy świadomie wybrali ekologię jako przedmiot swoich zainteresowań.

W odpowiedzi na pytanie 7 należało określić, jakimi pomocami dydaktycznymi (według ich przydatności) dysponuje szkoła ankietowanych. 36% badanych stwierdziło, że pomocne są plansze, wykresy i mapy; 27,5%, że filmy dydaktyczne, przeźrocza; 19% wskazało na zestawy badawcze i przyrządy pomiarowe; 16,1% stwierdziło, że pomocne są preparaty i modele. Ciekawe iż plansze jako najbardziej przydatne wskazało najwięcej uczniów ZSZ (56,2%), zestawy badawcze techników

(44,4%) i szkół o profilu ekologicznym (35,3%); filmy uczniowie LO (39%) i ZSZ (42,5%), a preparaty i modele uczniowie szkół o profilu ekologicznym (35,3%) i techników (24,4%). Filmy najniżej ocenili uczniowie szkół ekologicznych (8,8%) i techników (2,2%).

Z analizy odpowiedzi można wyciągnąć wnioski, że łatwe w odbiorze wizualnym pomoce, takie jak film i plansze, są stosowane w LO i ZSZ, a trudniejsze, wnikające głębiej w istotę zjawisk, jak preparat, zestawy badawcze, są stosowane w szkołach o profilu ekologicznym i technikach.

Na pytanie 8, czy pomoce naukowe dostępne w szkole wpływają na zrozumienie zagadnień z ochrony środowiska, 50,2% ankietowanych odpowiedziało raczej tak, 18,5% trudno powiedzieć, 15,2% zdecydowanie tak, 14,2% ankietowanych raczej nie i tylko 1,9% zdecydowanie nie. Raczej tak odpowiedziała przeważająca liczba uczniów wszystkich typów szkół: 70,6% szkół profilowanych, 53,3% techników, 47,5% LO i 41,1% ZSZ. Nie mogła się zdecydować na wybór młodzież z LO – 27,1% i techników – 24,4%. Zdecydowanie tak odpowiedziało 26% młodzieży ZSZ, a raczej nie też z ZSZ (20,5% uczniów). Pomoce naukowe w ocenie prawie 2/3 młodzieży ułatwiają zrozumienie zagadnień z dziedziny ochrony środowiska, chociaż najwięcej wątpliwości na ten temat ma młodzież LO.

Pytanie 9 dotyczyło miejsca prowadzenia zajęć z ochrony środowiska: w klasie ogólnej, w pracowni dydaktycznej, w ośrodku edukacji ekologicznej, w terenie lub w innym miejscu. 68,7% ankietowanych stwierdziło, że zajęcia z ochrony środowiska są prowadzone w klasie ogólnej, 23,2% w pracowni dydaktycznej i tylko 2,8% w ośrodku edukacji ekologicznej, 3,8% w terenie i 1,4% w innych miejscach (poza szkołą). Tylko w szkole o profilu ekologicznym 79,4% młodzieży ma zajęcia w pracowni, ale niestety nie ma zajęć w terenie. W klasie ma zajęcia 62,7% uczniów LO, 80% techników i aż 94,5% młodzieży ZSZ.

Wnioski są smutne. Szkoły, poza profilowanymi, raczej nie dysponują pracowniami dydaktycznymi do edukacji ekologicznej. Nie korzystają też z ośrodków edukacji ekologicznej (w Krakowie jest ich kilka), a na zajęciach w terenie nie bywa nawet młodzież ze szkół ekologicznych.

Działalność wychowawcza szkoły i proekologiczna młodzieży

Pytanie 10 dotyczyło konkursów wiedzy ekologicznej. 47,9% młodzieży odpowiedziało, że organizowane są takie konkursy, 12,3% że nie i aż 39,8% że nie wie. Z tego znało konkursy 88,2% uczniów szkół profilowanych, 50,8% LO, 37,8% w technikach i 32,9% ZSZ. Nie wiedziało nic o konkursach aż 54,8% uczniów ZSZ, 51,1% techników i 30,5% LO.

Reasumując można powiedzieć, że w szkołach są organizowane konkursy wiedzy ekologicznej, ale nie wie o nich od 30 do 50% młodzieży. Konkursy są organizowane raczej w klasach młodszych, a ta forma edukacji jest niedoceniana przez organizatorów jako element wychowawczy.

Na pytanie 11, czy szkoły organizują własne akcje na rzecz ochrony środowiska, 38,9% ankietowanych odpowiedziało tak, 19,4% nie, aż 41,7% nie wiedziało o tych akcjach. Wiedziało o akcjach ekologicznych 91,2% młodzieży szkół profilowanych, 30,5% LO, 28,9% techników i 27,4% ZSZ. Nie wiedziało nic o akcjach 62,2% uczniów techników, 44,1% LO i 43,8% ZSZ.

Akcje ekologiczne są organizowane głównie przez szkoły profilowane, w pozostałych prawie połowa uczniów nic o nich nie słyszała. Podejmowane są głównie w klasach młodszych, a szkoda, bo ta forma aktywności ekologicznej może kształtować pozytywnie postawy młodzieży.

Pytanie 12 brzmiało: „W jakim stopniu szkoła wpływa na zachowanie wobec środowiska uczniów i ich kolegów – zdecydowanie pozytywnie, raczej pozytywnie, trudno ocenić, raczej negatywnie, zdecydowanie negatywnie”. Zdecydowanie pozytywny wpływ szkoły zadeklarowało 19,9% badanych, raczej pozytywny 40,8%, nie potrafiło ocenić 36% badanych, 1,4% raczej negatywny i 1,9% zdecydowanie negatywny. Pozytywny wpływ na zachowanie określiło 76,8% uczniów ZSZ, 67,7% szkół o profilu ekologicznym, 51,1% techników i 44% młodzieży LO. Niestety nie potrafiło ocenić tego wpływu 48,9% uczniów techników i 47,5% z LO.

Pozytywny wpływ szkoły na zachowania proekologiczne oceniła ponad połowa ankietowanych we wszystkich typach szkół. Wielu uczniów miało problem z oceną tego wpływu (około 50% uczniów LO i techników), co wynika z braku orientacji i zainteresowania problemami ekologicznymi.

Pytanie 13 dotyczyło uczestnictwa szkoły w różnych akcjach na rzecz ochrony przyrody i środowiska. I tak kolejno:

- w Dniu Ziemi uczestniczyło 64% badanych, w tym 91,2% ze szkół profilowanych, 84,4% z techników, 78% z LO i tylko 27,4% z ZSZ;

- w Dniu Bez Papierosa uczestniczyło 41,7% młodzieży, w tym 98,6% ankietowanych z ZSZ, 22% z LO, 5,9% ze szkół o profilu ekologicznym i 2,2% z techników;

- w Dniu Ochrony Przyrody uczestniczyło tylko 24,6% młodzieży, w tym 58,8% ze szkół o profilu ekologicznym, 27,4% z ZSZ, 18,6% z LO i tylko 2,2% z techników;

- w Dniu Dobroci dla Zwierząt uczestniczyło tylko 4,7% młodzieży, w tym 8,9% z techników, w pozostałych szkołach po kilka procent;

- w innych akcjach brało udział 10,4% badanych; (ok. 50% uczniów ze szkoły profilowanej wymieniło Sprzątanie Świata).

Podobnie jak w przypadku odpowiedzi na pytanie 11, ponad połowa młodzieży nie wie o akcjach ekologicznych organizowanych w szkole, a o Dniu Dobroci dla Zwierząt ponad 95%. Ankietowanym nieobcy jest jedynie Dzień Ziemi i Sprzątanie Świata.

Pytanie 14 dotyczyło organizowanych w szkole spotkań z ludźmi zajmującymi się ochroną środowiska. 14,7% ankietowanych potwierdza takie spotkania, 49,3% twierdzi, że ich nie było, a 36% nie wie o nich. Spotkania odbywały się głównie w szkołach profilowanych (61,8%), chociaż i tutaj 32,4% młodzieży o nich nie wie-

działo, odbywały się też w LO (15,3% uczniów) i w technikach (2,2%). Nie było takich w ZSZ (100% odpowiedzi). Nie wie o spotkaniach 66,7% uczniów w technicach i 59,3% w LO.

Z odpowiedzi wynika, że tylko nieliczne grupy młodzieży uczestniczą w takich spotkaniach. Nie są one organizowane przez szkoły, z wyjątkiem szkół profilowanych, ponieważ ponad połowa uczniów o nich nie wie.

Pytanie 15 dotyczyło działalności szkolnych kół zainteresowań związanych z ochroną środowiska. 32,7% badanych potwierdza istnienie kół, 31,3% twierdzi, że ich nie ma, a 36% nic o nich nie wie. Koła działają głównie w szkołach profilowanych (tak twierdzi 88,2% uczniów) i LO (61% uczniów). 67,1% uczniów ZSZ stwierdza, że takich kół nie ma w ich szkole. Aż 64,4% badanych w technicach i 35,6% w LO nie wie o kołach ekologicznych.

Reasumując należy stwierdzić, że tylko w szkołach o profilu ekologicznym i LO działają koła ekologiczne. 30% młodzieży w LO i około 60% młodzieży w technicach nie wie nic o kołach ekologicznych.

Pytanie 16 brzmiało: „Czy ankietowani należą do działających w szkole organizacji, które zajmują się ochroną środowiska, oraz jakie to są organizacje?”

Do organizacji statutowo zajmujących się ochroną środowiska należy tylko 17,1% młodzieży, w tym: 73,5% uczniów szkół profilowanych, 11,9% uczniów LO, 8,9% techników i nie należą uczniowie ZSZ. I tak do:

- Ligi Ochrony Przyrody należy 13,7% badanych (76,5% uczniów szkoły profilowanej, 6,7% uczniów techników, brak uczniów LO i ZSZ);
- Szkolnych Klubów Ekologicznych 10,9 % badanych (50% uczniów szkoły profilowanej, 10,2% uczniów LO, brak uczniów techników i ZSZ);
- Związku Harcerstwa Polskiego 1,9% badanych (po 1–2 uczniów w badanych środowiskach);
- Straży Ochrony Przyrody, Koła Opieki nad Zwierzętami, innych organizacji – nikt z badanych.

Z analizy odpowiedzi wynika, że w szkołach praktycznie działają 3 organizacje związane z ochroną środowiska: LOP, Szkolne Kluby Ekologiczne i ZHP – należy do nich 17% młodzieży i to głównie w szkołach o profilu ekologicznym.

Pytanie 17 dotyczyło współdziałania szkoły z instytucjami i organizacjami zajmującymi się ochroną środowiska.

Tylko w szkołach o profilu ekologicznym (52,9% ankietowanych uczniów) istnieje taka współpraca, nie ma jej w opinii 13,7% badanych, nie wie o niej 77,7% badanych. Nie wie o współpracy 68,5% uczniów ZSZ, 93,3% uczniów techników i 94,9% uczniów LO. W opinii większości młodzieży miała miejsce współpraca z Ojcowskim Parkiem Narodowym i Zespołem Jurajskich Parków Krajobrazowych. Wynika z tych badań, iż szkoły ponadpodstawowe, z wyjątkiem tych o profilu ekologicznym, nie czują się w obowiązku do współdziałania w zakresie ekologii z innymi organizacjami i instytucjami.

Ostatnie pytanie 18 dotyczyło przynależności ankietowanych do pozaszkolnych organizacji zajmujących się ochroną środowiska.

Do takich organizacji należą pojedyncze osoby z różnych typów szkół, co daje 1,4% ogółu młodzieży. Niestety nie podano, jakie to są organizacje, co świadczy, podobnie jak w poprzednich przypadkach, o znikomej aktywności na polu ochrony środowiska.

Wnioski

Z omówionych wyżej wyników badań można wyciągnąć następujące wnioski końcowe.

W zakresie działalności dydaktycznej szkoły:

– Programy autorskie w dziedzinie edukacji ekologicznej są znane młodzieży tylko w szkołach o profilu ekologicznym i liceach ogólnokształcących.

– Przeważającą formą zajęć w szkołach są ćwiczenia i pogadanki, natomiast formy aktywizujące, takie jak wycieczki i dyskusje, są rzadko stosowane, głównie w przedmiotach ochrona środowiska i biologia. Wycieczki organizowane są tylko przez szkoły profilowane i licea ogólnokształcące, a około 40% uczniów z techników i ZSZ nie brało udziału w takich akcjach.

– Zajęcia dydaktyczne z zakresu ekologii odbywają się głównie w klasach ogólnych. Tylko szkoły profilowane dysponują odpowiednio wyposażonymi pracownikami dydaktycznymi. Nie prowadzi się lekcji w ośrodkach edukacji ekologicznej; a w terenie nie bywa nawet młodzież ze szkół ekologicznych.

Przy realizacji zajęć stosowane są takie pomoce, jak filmy dydaktyczne, plansze i wykresy. Tylko w szkołach profilowanych i technikach używane są pomoce naukowe: preparaty, modele, zestawy badawcze i przyrządy pomiarowe. Pomoce są rzadko stosowane, pomimo iż 2/3 uczniów ocenia je jako bardzo przydatne przy zrozumieniu problemów ekologicznych.

– Uczniowie wiedzę zdobywają głównie z podręczników szkolnych, chociaż nie dotyczy to młodzieży ze szkół profilowanych. Przygotowując się do lekcji 2/3 nie korzysta z literatury i czasopism ekologicznych. Jest to zjawisko zastraszające i niepokojące.

W zakresie działalności wychowawczej szkoły:

– W szkołach organizowane są akcje na rzecz ochrony środowiska i konkursy wiedzy ekologicznej. Są one mało rozpropagowane i prowadzone głównie w szkołach profilowanych. Niestety nie wie o nich połowa młodzieży, a szkoda, bo to atrakcyjna metoda wychowawcza (tak sądzi ponad połowa uczniów). Młodzież jest mało aktywna, a z akcji ekologicznych zna tylko Dzień Ziemi i Sprzątanie Świata. Rzadko też odbywają się spotkania z ciekawymi ludźmi zajmującymi się ochroną środowiska.

– Żadna ze szkół poza profilowaną nie czuje się w obowiązku współdziałać z instytucjami i organizacjami ekologicznymi. A szkoda, bo mogą one wesprzeć działania dydaktyczno-wychowawcze nauczycieli.

– Tylko około 20% młodzieży należy do organizacji związanych z ochroną środowiska, głównie LOP, Szkolnych Kół Ekologicznych i ZHP. Należą do nich zazwyczaj uczniowie ze szkół o profilu ekologicznym. Zaledwie pojedyncze osoby są związane z pozaszkolnymi organizacjami zajmującymi się ochroną środowiska.

Ecological Education in Post-Elementary Schools in Malopolska Region

Abstract

The article presents research data on principles and methods of organising ecological education in post-elementary schools, and it deals with activities of cooperating institutions and school circles, which implement tasks of environmental protection and increase ecological awareness. The research was conducted on the territory of south-eastern Poland, and the results from the voivodeship of Malopolska were demonstrated on a sample of 211 persons. The research leads to a worrying image of the Polish post-elementary school faced with the teaching challenges of 21st century in the area of environment protection, where many necessary educational components are missing.